

بررسی نقش گردشگری خلاق هنرمحور با تأکید بر آموزش صنایع دستی به کودکان (مطالعه موردی: شهر اصفهان)

بشری مهاجر^۱

زاهد شفیعی^۲

علیرضا خواجه احمد عطاری^۳

چکیده

زمینه: گردشگری صنعتی فراگیر و عمومی است که باید تمام بخش‌های جامعه، فارغ از سن، نژاد و جنسیت را مورد توجه قرار دهد. از آنجا که کودکان بخش مهمی از جامعه به شمار می‌روند، توجه به پرورش و ارتقای خلاقیت آنان از ضروریات جامعه بوده است. همواره هنر می‌تواند نقش مهمی در این امر ایفا کند. شهر اصفهان پتانسیل بالایی در زمینه هنر و صنایع دستی دارد و در سال‌های اخیر به عنوان شهر خلاق صنایع دستی شناخته شده است.

هدف: پژوهش حاضر به بررسی نقش گردشگری خلاق هنرمحور در کودکان در شهر اصفهان پرداخته است.

روش پژوهش: این پژوهش کاربردی بوده و از روش تحلیل محتوی استفاده شده است که در این راستا، پرسشنامه محقق ساخته و نیمه ساختار یافته در قالب مصاحبه از متخصصین حوزه‌های گردشگری، هنر، صنایع دستی و کودک پرسیده شد و داده‌ها از طریق کدگذاری باز و محوری تحلیل شدند. سوالات از ۲۸ متخصص که از روش گلوله برفی برای یافتن آنان استفاده شده است، به صورت عمقی پرسیده شده است تا بیشترین نتیجه به دست آید.

یافته‌ها: یافته‌ها حاکی از اهمیت گردشگری خلاق هنر محور برای کودکان است؛ از این رو پرورش و ارتقای خلاقیت آنان باید به یکی از اولویت‌های متولیان گردشگری و صنایع دستی و

۱. گروه مدیریت جهانگردی، دانشکده پژوهش‌های عالی هنر و کارآفرینی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

boshramohajer@yahoo.com

۲. استادیار، دانشکده پژوهش‌های عالی هنر و کارآفرینی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران z.shafiei@au.ac.ir

۳. استادیار، دانشکده صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران a.attari@au.ac.ir

حوزه کودک مبدل شود تا از این طریق فرهنگ و هنر به کودکان آموزش داده شده و موجب ارتقای خلاقیتشان شود.

نتیجه گیری: گردشگری خلاق هنر محور نقش های متعددی از جمله ارتقای مهارت های فردی، اثرات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کمک به توسعه پایدار و رشد فرهنگی و اقتصادی جوامع محلی را ایفا می کند.

واژه های کلیدی: گردشگری خلاق، صنایع دستی، کودک، اصفهان.

پیشگفتار

در این مقاله نگاهی کلی به نقش گردشگری خلاق هنر محور در کودکان و نگاهی خاص به نقش آن در ارتقای خلاقیت کودکان و مشارکت آنان در فرهنگ و هنر جامعه محلی و فرصت خلق تجربه معطوف شده است. هم چنین تلاش می شود که نقش گردشگری خلاق هنر محور در پرورش کودکانی خلاق تر برای ساختن جامعه ای خلاق تر و اهمیت نقش کودکان در جامعه بیان شود. در این راستا، گردشگری خلاق به معنی "سفری است به سمت تجربه درگیر و معتبر، با یادگیری مشارکتی در هنر، میراث فرهنگی یا ویژگی خاص یک مکان، و ارتباط با افرادی که در این مکان زندگی می کنند و این فرهنگ را خلق می کنند، به وجود می آورد. گردشگری خلاق به گردشگران این امکان را می دهد که تجارب خلاقانه و مهارت هایشان را توسعه دهند" (شبکه شهرهای خلاق یونسکو، ۲۰۰۶).

ریموند (۲۰۰۷) استدلال می کند که گردشگری خلاق یک شکل پایدارتر از گردشگری است که امکان تجربه فرهنگ اصیل محلی را از طریق کارگاه های غیر رسمی مشارکتی و تجارب خلاقانه فراهم می آورد. کارگاه ها در گروه های کوچک در خانه و همراه با مربی برگزار می شوند و به بازدید کنندگان این فرصت را می دهند، که هم زمان با کشف و پرورش خلاقیت های خود به مردم محلی نزدیک تر شوند. امروزه، دامنه گردشگری

خلاق، به طور قابل توجهی گسترده تر شده است. تعداد زیادی از فعالیت‌ها از بسیار فعال تا منفعل، امکانات خلاق، فضاهاى خلاق و یا خوشه‌های فرهنگی در میان انبوهی از دسته‌های خلاقیت هستند. از نظر "ریچاردز" این گونه استنباط می‌شود که ممکن است گردشگری خلاق یک نیچه مارکت یا بازار خاص نباشد، بلکه ترجیحاً یک عمل خلاق مرتبط با تولید، مصرف و مکان است (براین^۱ و همکاران، ۲۰۱۶). برای داشتن جامعه‌ای خلاق و این که یک شهر خلاق، خلاق بماند، خلاقیت افراد یک عنصر کلیدی محسوب می‌شود. از این رو به نظر می‌رسد، که اگر به کودکان فرصت داده شود تا با هنر جامعه مقصد ارتباط برقرار کرده و خود تجارب‌شان را خلق کنند، به افرادی خلاق تر تبدیل خواهند شد.

یکی از ویژگی‌های مهم انسان، قدرت اندیشه و تفکر خلاق اوست. خلاقیت برای جامعه از اهمیت بالایی برخوردار است، اما کمتر به آن پرداخته شده است. خلاقیت یکی از قابلیت‌های کلیدی و از عوامل دستیابی به منابع اقتصادی (فلوریدا^۲، ۲۰۰۴) و درک پیچیدگی‌های تحولات فردی و اجتماعی است (پلاکر و پگنو و داو^۳، ۲۰۰۴ و رانکو^۴، ۲۰۰۴). به طوری که امروزه جوامع بشری به دلایل مختلف از جمله سرعت فزاینده تغییرات، نیاز به پرورش خلاقیت را بیشتر احساس می‌کنند (استرنبرگ و گریکورنکو^۵، ۲۰۰۴). صاحب نظران حوزه برنامه درسی، یکی از کارکردهای مهمی که به آموزش هنر نسبت می‌دهند، پرورش تفکر خلاق در یادگیری است. پژوهشگران زیادی به تأثیر هنر در پرورش خلاقیت کودکان تأکید کرده‌اند (فانتاین^۶، ۲۰۰۷). آموزش هنر در نظام آموزشی باعث پرورش و افزایش سطح خلاقیت و یادگیری کودکان می‌شود. اعمال روش‌های خلاق در آموزش هنر منجر به ارتقای کیفیت و توانایی هنری می‌شود (برناتو^۷، ۲۰۰۸) آموزش صنایع دستی از جمله

1. Bruin
2. Florida
3. Plucker & Beghetto & Dow
4. Runco
5. Sternberg & Grigorenko
6. Fountain
7. Berenato

مواردی است که در خلاقیت کودکان تأثیر خواهد گذاشت. خلاقیت انواع مختلفی دارد و هریک از روش‌های پرورش خلاقیت کودکان به تقویت یک یا چند بخش از خلاقیت کمک می‌کند. پرورش خلاقیت کودکان نقش مهمی در آینده آن‌ها خواهد داشت، انسان‌های خلاق راه حل‌های جدید برای مشکلاتشان پیدا می‌کنند. با توجه به اینکه هنر می‌تواند آدمی را به مراحل نهایی تکامل رهنمون کند؛ کار کردن با هنرهای خلاق به کودکان فرصت می‌دهد، تا با پتانسیل‌های خلاق خود بیشتر ارتباط برقرار کنند. گردشگری در کنار هنرهای خلاق، به کودکان این فرصت را می‌دهد تا در کنار پرورش خلاقیت، اوقات خوشی را سپری کنند و فرهنگ را به طور ملموس درک کنند. تاکنون کمتر به پرورش خلاقیت کودکان از طریق گردشگری خلاق و نقش گردشگری خلاق هنرمحور برای کودکان پرداخته شده است. هدف از این مقاله بررسی نقش هنر در ارتقای تجربه کودک در قالب گردشگری خلاق و بررسی مشارکت در توسعه تفکر در مورد نقش گردشگری خلاق هنرمحور برای کودکان در خلق جوامع خلاق در شهر اصفهان است.

مارکوس^۱ (۲۰۱۲) بحث در رابطه با خلق مشترک تجارب و شناسایی منابع بالقوه برای توسعه خلاق، چارچوب مفهومی گردشگری خلاق را تشریح کرد و نتیجه گرفت که گردشگری خلاق به عنوان بخشی کوچک از بازار گردشگری فرهنگی می‌تواند تجربه گردشگری را در چارچوب مدیریت منابع پایدار ارتقا دهد. همین‌طور ریچاردز (۲۰۱۱) در پژوهشی به ظهور گردشگری خلاق به عنوان راهی برای برون رفت مقاصد فرهنگی از معضل بازتولید متوالی اشاره می‌کند و بر تعامل و ارتباط مستقیم مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان در فرآیند تولید تجارب خلاق تأکید می‌کند. ریچارد و ویلسون (۲۰۰۶) نیز فرهنگ را ابزاری برای توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه می‌دانند و بیان می‌کنند با اینکه بازار گردشگری فرهنگی با جاذبه‌های جدید، مسیرهای فرهنگی و مراکز میراث پر شده است، اما گردشگران در حال جست‌وجو برای یافتن جایگزین هستند. آن‌ها عواملی چون عدم رضایت

1. Marques

از شیوه‌های مصرف معاصر، مرزهای نامشخص کار و فراغت، تمایل بیشتر برای خود پیش-برد، عطش تجربه کردن در میان مصرف کنندگان پست مدرن و جذابیت خلاقیت به عنوان شکلی از بیان و ابزار را دلایلی برای اهمیت یافتن روزافزون خلاقیت در حوزه گردشگری می‌دانند. آنان به این نتیجه رسیدند که از طریق استفاده از خلاقیت می‌توان از کالایی شدن و بازتولید پی‌درپی جلوگیری کرد. در اصل خلاقیت به معنی اضافه نمودن چیزی جدید به محصولات فرهنگی موجود است که خود منبعی ضروری برای ابداع و نوآوری است.

به عنوان یک نمونه عینی، استیپانوویچ و رودان^۱ (۲۰۱۴) در مقاله خود دریافته‌اند که با توسعه گردشگری خلاق، می‌تواند به مقصدی تبدیل شود که بر اساس خلاقیت و اعتبار مطابق با نیازهای خاص گردشگران معاصر و روند بازار گردشگری نوین، گزینه‌های متمایز جدیدی را در بازار ارائه دهد. تان، لو و کونگ (۲۰۱۴) به توصیف گردشگران خلاق و درک آن‌ها از تجارب خلاق در سایت‌های گردشگری پرداختند و بیان داشتند که گردشگران خلاق، به صورت فعال و با اشتراک خودشان تجاربشان را خلق می‌کنند. آن‌ها باید در گروه‌های غیرمتجانس با علایق مختلف، تعلیم داده شوند. پنج گروه مجزا از گردشگران خلاق شناسایی شد، که هر کدام شامل فاکتورهای ترکیبی مختلف هستند که می‌تواند بینش جدیدی نسب به اینکه چگونه گردشگران خلاق مختلف تجارب خلاقانه شخصی خود را در این سایت‌ها بسازند، به وجود آورند. گردشگران خلاق در یک چارچوب مفهومی در موضوع‌های مبتنی بر خلاقیت، تجربه و ادبیات یادگیری، در پنج دسته طبقه بندی شده است که عبارتند از: جست‌وجوگران چیزهای نو، آموزندگان دانش و مهارت، آگاه از رشد هم سفران خود، آگاه از مسائل محیط زیستی و نوع استراحت و تفریح. در نتیجه وی گردشگران خلاق را از ذی‌نفعان مهم در گردشگری خلاق به شمار می‌آورد.

بلیچفلد و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهشی بیان کردند که تاکنون روی عادات مصرف گردشگران جوان کمتر تحقیق انجام شده است و بیشتر تحقیقات روی تصمیم‌گیری برای

1. Stipanovic & Rudan

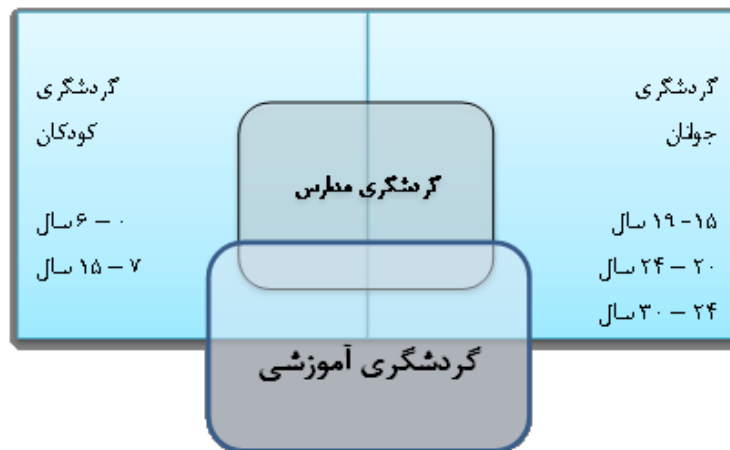
سفر انجام شده است. همچنین کولینگفورد (۱۹۹۵) در مقاله‌ای کودکان را مصرف‌کنندگانی قدرتمند می‌خواند که به عنوان گردشگران آینده و تأثیرگذار، دیدشان نسبت به تجارب اهمیت دارد. همان‌طور که سیتون و بنت^۱ (۱۹۹۶) اشاره کرده‌اند، کودکان ۸-۱۴ سال به عنوان نیچه مارکت شناسایی شده‌اند و ویور و لوتون^۲ (۲۰۰۷) عنوان کردند که این گروه سنی می‌تواند تأثیر به‌سزایی روی والدینشان بگذارد؛ چه در انتخاب مقصد و چه برای فعالیت‌هایی که در مقصد انجام می‌دهند.

تحولات سریع دنیا یکی از عواملی بوده است که باعث گردید؛ لیمن^۳ و همکاران (۲۰۱۰) در مقاله‌ای مبحث فلسفه اندیشیدن در کودکان را مطرح کرده تا به رشد تفکر خلاق کودکان کمک نماید و آنان را برای زندگی در دنیای پیچیده امروز و آینده آماده کند. هنگامی که نوزادی متولد می‌شود، گویی خلاقیت زاده شده است، مغز آدمی در این مرحله تشنه یادگیری و جستجوگری است و وجود یک شرایط محیطی مناسب به همراه یک معلم پرانگیزش می‌تواند هدایت‌گر انسان به سوی خلاقیت و نوآوری باشد.

هر سفر بدست‌آوردن دانشی را به همراه دارد. در سفر، مردم با مناظر تازه، جوامع، زبان‌ها، فرهنگ‌ها و آداب و رسوم مختلف آشنا می‌شوند. اما ممکن است هدف از سفر مشخص‌تر بوده و توسعه آموزش و بهبود کیفیت آموزش برای کودکان و جوانان را مدنظر داشته باشد. شاید بتوان گونه‌ای از گردشگری که با هدف کسب دانش طراحی و برنامه‌ریزی شده است را گردشگری آموزشی دانست. آموزش، جنبه بسیار مهمی از گردشگری آموزشی است (یونیسف، ۲۰۱۲). گردشگری آموزشی می‌تواند سنین متفاوتی را پوشش دهد. کودکان و جوانان در این محدوده سنی بازدیدکنندگان بسیار ارزشمندی هستند که با قابلیت‌هایی که گردشگری در اختیار آن‌ها قرار می‌دهد به توسعه دانش و مهارت‌های

1. Seaton & Bennett
2. Weaver & Lawton
3. Lipman

شخصی خود می‌پردازند، تجربیات خود را گسترش داده، با همسالان خود ارتباط برقرار می‌کنند و بطور قابل توجهی به اقتصاد محل مورد بازدید خود کمک می‌کنند.

شکل ۱. ساختار گردشگری کودک و نوجوان (پروژه مشترک یونیسیف و صربستان، ۲۰۱۲)

مینارت (۲۰۱۲) در بررسی‌های خود در خصوص تأثیر گردشگری بر یادگیری، چنین نتیجه‌گیری می‌کند که حتی در صورتی که در برنامه سفر به طور رسمی فعالیت‌های آموزشی گنجانده نشده باشد نیز سفر می‌تواند منجر به آموزش شود. جان فالک (۲۰۱۲) به توصیف جنبه‌های مختلف یادگیری و سفر می‌پردازد و یادگیری را بخشی جدانشدنی از سفر می‌داند. آلنا (۲۰۱۱) با بررسی گردشگری آموزشی به عنوان راهکاری جهت یادگیری مادام‌العمر، ترکیب آموزش رسمی و غیررسمی را مورد تأکید قرار داده است. وایت، دیویس و براون (۲۰۰۶) با بررسی روش‌های مختلف سفرهای آموزشی برای کودکان ۲ تا ۱۱ سال چنین بیان می‌کنند که یک سفر آموزشی مناسب باید حائز شرایط زیر باشد:

- اعتقاد برگزارکنندگان سفر به اهمیت آموزش از طریق سفر؛
- اراده جهت فائق آمدن بر مشکلات احتمالی؛
- مشارکت کودکان در فرایند سفر؛

- اعتقاد به انجام همزمان فعالیت‌های رسمی و غیررسمی؛
- تمایل به یادگیری اکتشافی و چالشی؛
- اهمیت دادن به توسعه جنبه‌های شخصیتی و اجتماعی؛
- لذت‌بخش بودن سفر و به کارگیری تمامی توانایی‌های کودک؛

دیلون و دیگران (۲۰۰۶) در پژوهش خود درمی‌یابند در صورتی که آموزش خارج از کلاس به خوبی درک شده و بطور مناسب برنامه‌ریزی شود نسبت به دیگر روش‌های آموزشی موثرتر بوده و علاوه بر افزایش دانش کودکان به بهبود مهارت‌های کودکان نیز منجر می‌شود. با توجه به اینکه هنر و به ویژه صنایع دستی موجب بروز و تقویت خلاقیت است، لذا آموزش آن در سنین کودکی به شیوه‌ای علمی و تجربی تأثیر قابل توجهی در خلاقیت خواهد داشت.

کولب^۱ (۲۰۰۵) در مقاله‌ای تحت عنوان "مدلی برای توسعه هنر به عنوان محصول گردشگری" بیان کرد که سازمان‌های فرهنگی نیاز دارند که با انجمن‌ها و جوامع به منظور توسعه یک بخش گردشگری فرهنگی همکاری کنند. توسعه صنعت گردشگری فرهنگی برای شهرهایی که در مرحله گذار اقتصادی هستند، مناسب است. تجزیه و تحلیل کامل از هنر و فرهنگ، باید توسط اعضای جامعه انجام شود. سپس محصول فرهنگی با خدمات گردشگری ترکیب می‌شود تا یک تجربه فرهنگی کامل فراهم شود. همین‌طور عبدالله و کراموند^۲ (۲۰۱۷) در مقاله‌ای گزارشات اخیر از آی بی ام^۳ (۲۰۱۲) و ادوب^۴ (۲۰۱۲) را عنوان می‌کنند که نشان می‌دهد، کارفرمایان به دنبال فکرهای خلاق در استخدام کارمندانانشان هستند؛ از این رو امری کاملاً طبیعی به نظر می‌رسد که مدارس و خانواده‌ها باید به فکر پرورش خلاقیت کودکان باشند تا افرادی خلاق برای آینده آماده شوند. ریچاردز و ویلسون

1. Kolb
2. Abdulla & Cramond
3. IBM
4. Adobe

نیز در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که برای داشتن بزرگسالانی خلاق، باید به پرورش خلاقیت در کودکان توجه کرد. همچنین چاولا و هفت (۲۰۰۶) در پژوهشی به شواهد کافی رسیدند که پتانسیل کودکان و افراد جوان را به عنوان بازیگران تغییر نشان دهد. همچنین یافته‌های نیوتن و دانکین (۲۰۱۱)، ضمن اینکه مؤید تأثیر هنر بر خلاقیت است، بر اثرگذاری محیط در تقویت حس اعتماد به نفس و قدرت ایده پردازی تأکید می‌کند. طبق یافته‌های آمایل همکارانش (۲۰۰۱)، خلاقیت به شدت متأثر از محیط است و حتی می‌توان گفت که نقش برجسته‌تری به نسبت سایر عوامل مانند استعدادها فردی دارد. وارد و همکاران (۲۰۰۸) نیز رابطه معناداری بین هنر و خلاقیت را مورد تأکید قرار داده‌اند.

در ایران نیز پژوهش‌هایی انجام شده است. جهانیان (۱۳۹۵) در پژوهشی، محیط آموزش و فرهنگ و روابط اجتماعی را از مؤلفه‌های تأثیر گذار در رشد خلاقیت کودکان می‌داند. وی به نقل از تورنس (۱۹۸۹) بیان می‌کند که انسان برای بقا و دوام حیات سازمان‌ها، نیازمند پرورش خلاقیت در کودکان است. تورنس معتقد است که ایجاد فرصت برای پرورش خلاقیت برای جوامع به منزله مرگ و زندگی است؛ بدین خاطر اغلب جوامع به دنبال شناسایی کودکان خلاق و پرورش خلاقیت آنان، به برنامه‌ریزی‌های دقیقی پرداخته‌اند. حمید میرزا آقایی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای بر اساس یک مطالعه کتابخانه‌ای به عوامل موثر در تربیت کودک خلاق پرداخته و در انتها نتیجه‌گیری نموده است که برای ایجاد نسل خلاق در آینده باید یک برنامه‌ریزی جامع برای فرهنگ‌سازی و آموزش جامعه صورت گیرد تا شاهد ظهور جوانانی خلاق در آینده باشیم و امروزه کشورهای توسعه یافته از کودکان سالم و خلاق به عنوان ثروت ملی نام می‌برند. هنر می‌تواند از طریق تزریق حس مکان و حک کردن خاطرات در ذهن بازدیدکنندگان، آنان را به کشوری جذب کند. همچنین کاظم‌پور (۱۳۹۵) به این نتیجه رسید که میزان یادگیری دانش‌آموزانی که از طریق تلفیق هنر در درس ریاضی آموزش دیده‌اند نسبت به دانش‌آموزانی که به صورت سنتی آموزش

دیده‌اند بیش‌تر است و میزان خلاقیت آنان نیز نسبت به دانش‌آموزانی که به صورت سنتی آموزش دیده‌اند بیش‌تر است.

ذکرایی و همکاران (۱۳۸۷) نیز اثر نمایش و قصه‌گویی بر خلاقیت را در پژوهشی بررسی کرده‌اند. نتایج حاکی از این است که قصه‌گویی و نمایش خلاق سبب افزایش خلاقیت و یادگیری دختران پایه چهارم ابتدایی می‌شود. فلاحتی (۱۳۹۱) نیز بیان کرد که آموزش هنر بر رشد و پرورش خلاقیت کودکان مؤثر است. کارکوب (۱۳۹۳) نیز بر اثرات مثبت محیط بیرون و مسافرت برای کودکان تأکید می‌کند و سفرهای آموزشی مدارس را مورد بررسی قرار داد. وی به تأثیرات سفرهای مدارس در رشد و پرورش کودکان اشاره می‌کند و آن را لازمه دنیای امروز می‌داند. نتایج در بخش اولویت‌های مدارس نشان داد که رشد اجتماعی مهم‌ترین اولویت در میان ابعاد رشد را دارد. بزرگترین محدودیت در برگزاری سفرهای مدارس نیز محدودیت مالی و کوچکترین محدودیت، نگرش مسئولین ارزیابی شده است.

حاجی ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای به این نتیجه رسیدند که کودکانی که بیشتر در معرض آموزش و تولید محصولات صنایع دستی هستند، خلاقیت، مهارت، اعتماد به نفس و تمرکز بیشتری دارند. فرخیان (۱۳۹۴) در پایان‌نامه خود با هدف پیوند دو حوزه تولید و مصرف فرهنگ، و مبدل شدن اصفهان به یک مقصد گردشگری خلاق با تأکید بر صنایع دستی، یک مدل مفهومی برای حرکت شهر اصفهان در مسیر دستیابی به توسعه پایدار با محوریت فرهنگ ارائه داد. ایران علی‌رغم پتانسیل‌های موجود در زمینه‌های فرهنگی و صنایع دستی غنی، سهم اندکی از درآمدهای حاصل از گردشگری معاصر دارد. گردشگری خلاق آخرین حلقه از زنجیره‌ی تکامل گردشگری است. با توجه به موارد مطرح شده، هدف عمده این پژوهش، بررسی نقش گردشگری خلاق هنرمحور برای کودکان است. به این ترتیب در پژوهش حاضر، این پرسش مطرح می‌شود که گردشگری خلاق هنرمحور برای کودکان چه نقشی یا نقش‌هایی ایفا می‌کند؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف از نوع تحقیقات کاربردی و از نظر گردآوری داده‌ها، جزء پژوهش‌های کیفی و تحلیل محتوا است و از ۲۸ مصاحبه محقق ساخت نیمه ساختار یافته به عنوان ابزار پژوهش بهره گرفته است؛ و با توجه به اینکه محقق با تمام متخصصین و مصاحبه شوندگان آشنایی نداشته، لذا از روش گلوله برفی استفاده کرده است. با توجه به اهداف تحقیق و پیچیدگی‌های مفاهیم و ترکیب پژوهش از رشته‌های مختلف، گروه هدف مصاحبه از میان متخصصان و فعالان حوزه‌های گردشگری، هنر و کودک انتخاب شده‌اند که به ترتیب با کدهای C, A, T مشخص شده‌اند. سپس اطلاعات به دست آمده کدگذاری باز شده‌اند که در قالب طبقات خرد آورده شده است، سپس طبقات خرد نیز در قالب طبقات گسترده دسته بندی شده‌اند و فراوانی و درصد فراوانی هر کدام از گزاره‌ها در مقابلشان نوشته شده است. در این پژوهش از مطالعات کتابخانه‌ای نیز استفاده شده است. همچنین معتبرسازی داده‌ها و سنجش پایایی و روایی سوالات مورد ارزیابی قرار گرفت.

معتبرسازی داده‌ها مرحله‌ای است که در آن داده‌های گردآوری و تحلیل شده در مراحل پیشین، به منظور حصول اطمینان از نبود هیچ گونه شبهه‌ای ارزیابی می‌شوند. برای سنجش اعتبار مصاحبه‌ها، پس از اتمام هر مصاحبه مطالب گفته شده بین طرفین مرور می‌شد تا مطلبی از قلم نیفتد و صحت مطالب تأیید شود.

مقصود از روایی آن است که پرسشنامه بتواند ویژگی‌های مورد نظر محقق را اندازه گرفته و سوالات پژوهش را بسنجد (کرسول، ۲۰۱۴). در این پژوهش برای اطمینان از روایی پرسشنامه، با اساتید راهنما و مشاور و فعالان عرصه گردشگری خلاق و گردشگری کودک مشورت شد و مورد تأیید قرار گرفت؛ لذا می‌توان گفت که پرسشنامه از روایی لازم برخوردار است.

یافته‌های پژوهش

داده‌های حاصل از مصاحبه به روش کدگذاری باز و محوری طبقه‌بندی شدند که در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱. نقش گردشگری خلاق هنر محور با تاکید بر آموزش صنایع دستی به کودکان

کد	درصد	فراوانی	طبقات خرد	طبقات گسترده
			نهادینه کردن هنر و فرهنگ در	
A,T,C	۱۸	۵	ذهن کودک و تقویت هویت و ارتقای فرهنگی در کودکان	
A,T,C	۲۸	۸	جلوگیری از فراموشی صنایع دستی و حفظ آن	تأثیرات فرهنگی
A,T	۷	۲	تبادلات فرهنگی بین فرهنگ‌های مختلف	
T	۳	۱	تجربه هنری	
A,T,C	۲۵	۷	تجربه اوقاتی خوش	
A,C	۷	۲	ماندگاری خاطره در ذهن کودک	تجربه
A,T,C	۷	۲	تجربه فرهنگی	
T,C	۷	۲	لذت تجربه در کنار صنایع دستی	
A,T,C	۲۱	۶	افزایش خلاقیت و نوآوری کودک	
A,T,C	۱۰	۳	افزایش اعتماد به نفس	
A,T,C	۷	۲	افزایش آداب معاشرت	ارتقای مهارت‌های فردی
A,T,C	۱۰	۳	هماهنگی چشم و دست و ذهن	
A,T,C	۷	۲	خودشناسی کودک	
A,T,C	۱۴	۴	افزایش ذوق هنری	
A,T,C	۷	۲	رشد اجتماعی، جسمی، عاطفی و	

شناختی			
T,C	۳	۱	افزایش توان خلق کنندگی
T,C	۳	۱	افزایش قدرت رقابت و دقت
			آموزش و یادگیری (آموزش
T,C	۱۷	۵	هنر فکر کردن، آموزش زبان
			های خارجی، آموزش برنامه
			ریزی)
T	۷	۲	فراهم شدن زمینه رشد
A,C	۷	۲	افزایش مسئولیت پذیری
			اجتماعی
A,C	۳	۱	تمرین دموکراسی با انجام
			کارهای گروهی
A,C	۷	۲	تربیت درست کودک
C	۳	۱	کاهش فرسودگی و پویایی
			کودک
A	۳	۱	پرورش نیروی کار تحلیل‌گر
A,C	۳	۱	پایه گذاری برای آینده
			کودکان
T,C	۳	۱	جلب مشارکت کودکان
A,C	۷	۲	جلوگیری از ناهنجاری
			اجتماعی
A,T,C	۱۸	۵	افزایش منزلت اجتماعی
			شغل‌های مربوط به صنایع دستی
A,T,C	۱۴	۴	منفعت روحی و اجتماعی
T	۳	۱	تربیت سفیر
T,C	۷	۲	موثر در جذب گردشگر
A,T,C	۱۴	۴	کسب در آمد
A,T,C	۱۰	۳	بازگشت صنایع دستی به سبد

تأثیرات اجتماعی

تأثیرات اقتصادی

مصرف خانوار			
A	۷	۲	صادرات صنایع دستی به سایر کشورها
A,T	۱۰	۳	پویایی صنایع دستی
A,T	۱۰	۳	جذب مشتریان وفادار
T	۳	۱	به صرفه بودن برای هنرمندان
T	۳	۱	پرورش حس غرور و افتخار
			برای جامعه میزبان
T	۷	۲	تأثیرات بر جامعه میزبان افزایش خلاقیت جامعه میزبان
T	۳	۱	کمک به رشد جامعه میزبان

با توجه به یافته های پژوهش، یکی از مهم ترین ویژگی های تورهای خلاق یادگیری است؛ که این خود ویژگی مهمی برای کودکان به حساب می آید. گردشگری خلاق هنر محور با تأکید بر آموزش صنایع دستی منجر به آشنایی کودکان با هنر و مشاغل مختلف در زمینه های هنر و صنایع دستی می شود و کودکان را از تک بعدی بودن و صرف یادگیری علوم خارج می کند. همچنین کودکان از طریق گردشگری خلاق هنر محور با فرهنگ، هنر، صنایع دستی و تاریخ کشور مقصد آشنا می شوند و از طریق بده بستان های فرهنگی و هنری، علاوه بر افتخار به فرهنگ گذشتگان، هنر و فرهنگ در ذهن کودک نهادینه شده و پایه های صنایع دستی حفظ می شود. آشنایی کودکان با فرهنگ و صنایع دستی منطقه، می تواند صنایع دستی را از زوال و فراموشی حفظ کند. به طور کلی می توان گفت که گردشگری خلاق منجر به ارتقای دانش هنری و فرهنگی هم در مخاطب و هم در جامعه میزبان می شود.

در تورهای خلاق و تجربه محور، کودکان یاد می گیرند به مسائل فکر کنند و هنر فکر کردن را بیاموزند و آن را بیشتر تمرین کرده و در زندگی به کار گیرند. کودک در سفر برنامه ریزی یاد می گیرد؛ چرا که خود در برنامه ریزی سفر باید مشارکت داشته باشد و با توجه به علاقه خود بتواند آزادانه فعالیت کند. تورهایی که در قالب گردشگری خلاق هنر

محور برگزار می‌شوند، در رشد اجتماعی، جسمی، عاطفی و شناختی کودکان نیز تأثیر دارند که بسته به نوع فعالیت‌ها تأثیر هر کدام کمتر و بیشتر می‌شود. توان خلق‌کنندگی کودکان و همچنین قدرت رقابت و دقت کودک با قرار گرفتن در گروه و تجربه صنایع دستی افزایش می‌یابد. در گردشگری خلاق زمینه رشد و افزایش مهارت و دانش فراهم می‌شود.

خلاقیت کودک از طریق گردشگری خلاق ارتقا می‌یابد. حضور در تورهای خلاق و تولید صنایع دستی منجر به افزایش اعتماد به نفس کودکان (۱۰ درصد) و همچنین ایجاد حس لذت از تعامل با جامعه محلی و تجربه ساختن صنایع دستی می‌شود (۷ درصد). کار کردن با صنایع دستی، هماهنگی چشم و دست و ذهن کودک را افزایش می‌دهد (۱۰ درصد). کودک در تورهای خلاق بیشتر به خودشناسی رسیده و با توانایی‌های خود آشنا می‌شود (۷ درصد). گردشگری خلاق و کار کردن با صنایع دستی حتی اگر کودک را به هنر علاقه مند نکند، اما ذوق هنری را در وی افزایش می‌دهد (۱۴ درصد). ممکن است در برخی تورها کودکانی از ملیت‌های مختلف حضور داشته باشند؛ یا کودک به کشور دیگری سفر کند. از آنجایی که در گردشگری خلاق مشارکت باید وجود داشته باشد، یادگیری فرهنگ‌ها، تعاملات فرهنگی و آموزش زبان‌های کشورهای مختلف از نتایج آن به شمار می‌رود.

کودکان با حضور در تورهای خلاق و انجام کارهای گروهی، می‌توانند دموکراسی را تمرین کنند و مسئولیت‌پذیری خود را ارتقا دهند (۳ درصد). فرسودگی کودک با حضور در جمع همسالان کاهش می‌یابد (۳ درصد). تربیت یکی از مهم‌ترین هدف‌های والدین برای کودکان است که با این نوع گردشگری به شکل صحیح تحقق می‌یابد (۷ درصد). گردشگری خلاق هنر محور اثرات بلند مدتی روی کودکان و جامعه دارد. با این وجود نیروی کاری آینده تحلیلگر خواهد بود. تورهای خلاق مبتنی بر صنایع دستی، پایه‌ریزی بنیاد محکمی برای آینده کودکان است که در بزرگسالی هم مدافع و هم ارتقا دهنده هنر و

فرهنگ خود باشند. کودکان مشارکت را یاد می‌گیرند. اگر برنامه آشنایی علمی و عملی به گونه‌ای شایسته اداره شود، می‌توان گفت این شغل منزلت اجتماعی خود را خواهد یافت. گردشگری خلاق به دلیل نو بودن، می‌تواند افراد علاقه‌مند به این حوزه را به خود جلب کند. تورهای خلاق صنایع دستی، هم کودکان را به حالت پویا در می‌آورد و هم صنایع دستی را از حالت تزئینی خارج می‌کند (۱۰ درصد). آشنایی بیشتر با صنایع دستی و تجربه آن، منجر به خرید بیشتر می‌شود (۱۰ درصد). کودکان در تصمیم‌گیری برای سفر بسیار تأثیرگذار هستند و غالباً با خانواده‌هایشان به مسافرت می‌روند؛ و اگر اوقات خوشی را سپری کنند، مشریان وفاداری خواهند بود (۱۰ درصد).

بحث و نتیجه‌گیری

گردشگری صنعتی چندبعدی است و منافع بسیاری برای مقاصد به همراه دارد. اصفهان شهری فرهنگی است و به عنوان شهر خلاق صنایع دستی و مقصد گردشگری خلاق شناخته شده است. اگر بخواهیم اصفهان شهری خلاق بماند لازم است روی کودکان سرمایه‌گذاری شود تا نسل آینده خلاق تربیت شوند. همان‌طور که ریچاردز و ویلسون (۲۰۰۷) خلاقیت شهروندان، مدیران و سایر ذی‌نفعان شهری را مهم‌ترین دارایی یک شهر می‌دانند و معتقدند که اگر فرصت‌های مناسب در اختیار افراد قرار بگیرد، می‌تواند کارهای خارق‌العاده انجام دهند.

طبق نتایج تحقیق و همسو با اولسون و ایوانوف (۲۰۱۰) که افراد ۱۸ سال به بالا را بررسی می‌کند و بیان کرده است که در تحقیقات علمی کمتر به کودکان توجه شده است. برای اینکه توانایی‌های بالقوه در کودک به بالفعل تبدیل شود، بایستی توانایی‌های خلاق آنان را در کودکی پرورش داده تا در آینده بتوان انسان‌هایی ماهر و خلاق در زمینه‌های مختلف پرورش داد. از این رو جامعه‌ای مستقل خواهیم داشت و در ضمن آن توانایی‌ها و استعدادها

کشف شده و پرورش داده می‌شوند که این خود می‌تواند از فرار مغزها نیز جلوگیری کند. رسیدن به این اهداف نیازمند برنامه‌ریزی صحیح و مدون با استفاده از کادری مجرب و آشنا با روحیات کودکان و متخصص در زمینه‌های گردشگری، کودک و صنایع دستی است و با تلفیق بخش آکادمیک و علمی با بخش عملی و هنرمندان می‌توان به این مهم دست یافت. هنر زمینه مناسبی برای پرورش خلاقیت است. مطالعه هنر، افراد را خلاق و دارای تخیل قوی می‌سازد. خلاقیت یک فرآیند طبیعی انسانی است و زمانی رخ می‌دهد که افراد، کنجکاو و برانگیخته شوند. یادگیری هنر و علی‌الخصوص صنایع دستی به صورت مشارکتی بهتر اتفاق می‌افتد و کودکان یادگیری فرآیند محور را جذاب تر می‌پندارند.

صنایع دستی حاصل تفکر، ابتکار و خلاقیت سازنده و عمل (تولید) است و با ویژگی‌های ارزشمند خود، علاوه بر ارزش‌های فرهنگی، به عنوان یکی از ستون‌های استقلال اقتصادی مطرح می‌شود. کار کردن با هنرهای خلاق از جمله صنایع دستی منجر به پرورش خلاقیت و تربیت افراد اندیشمند می‌شود، همچنین اشتغال آفرینی و تولید و آموزش محصولات صنایع دستی برای قشرهای مختلف، علی‌الخصوص کودکان، به جهت رفع عقب ماندگی‌های اقتصادی و فرهنگی و تقویت مبانی استقلال کشور از اهمیت بالایی برخوردار است. در این میان نقش آموزش صنایع دستی در ایجاد خلاقیت کودکان از اهمیت بالایی برخوردار است. چرا که صنایع دستی در برنامه آموزشی مدارس نقش موثر و پررنگی نداشته و در پی بررسی‌های بعمل آمده، پژوهشگران به این نتیجه رسیدند که آموزش صنایع دستی و ایجاد خلاقیت ارتباطی دوسویه با هم دارند. به هرروی، هوش در کودکان به صورت ثابت وجود دارد ولی خلاقیت تحت شرایط مختلف زندگی خانواده‌ها و در کودکان با ضریب هوشی‌های مختلف، به صورت کم و یا زیاد وجود دارد. به عبارت دقیق‌تر، هوش و خلاقیت الزاماً ارتباط دوسویه ندارند؛ هرچه شرایط مساعدتر باشد خلاقیت افزایش بیشتری می‌یابد. در بررسی‌ها دیده شد کودکانی که بیشتر در معرض آموزش و تولید

محصولات صنایع دستی قرار داشتند خلاقیت، مهارت، اعتماد به نفس و تمرکز بیشتری داشتند.

هنر به کودکان امکان می‌دهد تا با کارهای عملی، «ساختن» و «طراحی کردن» را تجربه کنند و این خود موجب پرورش خلاقیت آنان می‌شود (لنکستر، ۱۳۷۷). اگر هنر در عمق وجود کودک راه یابد می‌تواند تأثیرات خویش را بر جای بگذارد و این جدای از انجام کارهای تقلیدی است که وادار می‌کند کودک در یک چارچوب و بدون تفکر با هنر رابطه برقرار کند که تأثیری نیز در خلاقیت کودک ندارد. در این رابطه نباید آزادی کودکان را به هنگام انجام فعالیت‌های هنری محدود کرد تا کودک بتواند خواسته‌ها، تمایلات، افکار و احساسات خوشایند خود را بیان کند. هماهنگی که حسینی (۱۳۸۵) معتقد است که موثرترین روش پرورش خلاقیت، روشی است که برای به وجود آوردن انگیزه و فراهم کردن فرصت یادگیری فعال به هر دو بعد شناختی و عاطفی انسان توجه کند.

اگر کودکان تحت نظر یک مربی و تسهیلگر کارآموده قرار گیرند که به آنان کمک کند که آزادانه قوه تخیل خود را به کار گیرند، می‌توانند با خلق آثار هنری به رشد فکری خود کمک کنند و از طرفی باعث می‌شود انسان به ماهیت درونی کودک پی برده و شناخت بیشتری به دست آورد. در این راستا نیک (۲۰۱۱) نیز به نقش آرامش‌بخش هنر تأکید کرده و بیان می‌کند که هنر با خلق زیبایی‌ها به مغز انسان آرامش می‌دهد و کمک می‌کند که مغز در فضایی دور از دلهره و استرس تفکر کند. همین‌طور نیوتن و دانکین (۲۰۱۱)، ضمن اینکه مؤید تأثیر هنر بر خلاقیت است، بر اثرگذاری محیط در تقویت حس اعتماد به نفس و قدرت ایده پردازی تأکید می‌کند. گردشگری این پتانسیل را دارد که محیط و بستر مناسب را برای کودکان فراهم کند و کارگاه‌های صنایع دستی را به مکانی جذاب برای آموزش تبدیل کند. گردشگری و صنایع دستی بدون شک به طور جدایی ناپذیری با منافع متقابل برای ساختن و ترویج یک بخش و حمایت از یکدیگر در ارتباط هستند.

گردشگری خلاق هنرمند محور اثرات مختلفی روی کودکان و همچنین جامعه محلی خواهد داشت؛ که در شش دسته طبقه بندی می شود. از جمله اثرات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و همچنین ارتقای مهارت های فردی کودک از جمله افزایش خلاقیت و نوآوری، افزایش اعتماد به نفس و یادگیری آداب معاشرت، هماهنگی چشم و دست و ذهن، همچنین افزایش ذوق هنری و نیز خودشناسی کودک می شود. اثراتی نیز روی جامعه میزبان خواهد داشت، از جمله افزایش خلاقیت آنان و همچنین رشد اقتصادی و فرهنگی آنان را به همراه خواهد داشت. همچنین با توجه به نقش پر رنگ کودکان در انتخاب مقصد و فعالیت ها در سفر، توجه به فعالیت های مخصوص برای آنان از اهمیت خاصی برخوردار است؛ لذا گردشگری خلاق هنر محور مبتنی بر صنایع دستی می تواند تجربه ای منحصر به فرد برای کودکان در شهر اصفهان باشد. این اثرات و اهمیت توجه به کودکان و آینده جامعه، لزوم برنامه ریزی های بیشتر در این زمینه را نشان می دهد.

سپاسگزاری: این پژوهش برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه هنر اصفهان است. نویسندگان مقاله بر خود لازم می دانند از همکاری همه عزیزانی که در این پژوهش ما را یاری نموده اند سپاسگزاری نمایند.

منابع

- جان لنکستر. (۱۳۷۷). *هنر در مدرسه*، مترجم: میر محمد سید عباس زاده، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۷۷.
- جهانیان، رمضان. (۱۳۹۵). عوامل مؤثر در پرورش و توسعه خلاقیت دانش آموزان مدارس ابتدایی استان البرز. *فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. ۱۷۵-۲۰۲.
- حاجی ابراهیمی، مریم و خاندوزی، جعفر. (۱۳۹۵). نقش آموزش صنایع دستی در ایجاد خلاقیت در کودکان دبستانی، *نخستین همایش بین المللی هنر و صناعات در فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی*، اصفهان، دانشگاه اصفهان، دانشگاه هنر اصفهان، بازیابی شده از:

https://www.civilica.com/Paper-ACIICC01-ACIICC01_049.html
 حسینی، افضل السادات. (۱۳۸۵). الگوی رشد خلاقیت و کارایی آن در ایجاد مهارت تدریس خلاق در معلمان ابتدایی، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال پنجم، شماره ۱۵، ۱۷۷-۲۰۳.
 ذکریایی، منیژه؛ سیف نراقی، مریم؛ شریعتمداری، علی و نادری، عزت‌اله. (۱۳۸۷). بررسی اجرای برنامه‌های درسی با بهره‌گیری از قصه‌گویی و نمایش خلاق بر خلاقیت و یادگیری دانش‌آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی. پژوهش‌نامه تربیتی. ۴(۱۶)، ۱۹-۵۲.
 فرخیان، فیروزه. (۱۳۹۴). شناسایی پتانسیل‌های اصفهان به عنوان یک مقصد گردشگری خلاق با تأکید بر صنایع دستی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه هنر اصفهان. گروه مدیریت جهانگردی. فلاحتی، ز. (۱۳۹۱). اثر آموزش هنرهای محیط زیست بر خلاقیت مدارس ابتدایی. پایان‌نامه ارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
 کارکوب، زهرا. (۱۳۹۳). طراحی الگوی سفرهای آموزشی مدارس (دوره دوم ابتدایی-شهر تهران). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی. گروه مدیریت و حسابداری.
 کاظم پور، اسماعیل. (۱۳۹۵). تأثیر آموزش تلفیقی هنر در ریاضی بر میزان یادگیری و خلاقیت دانش‌آموزان. فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. ۷۳-۹۰.
 میرزا آقایی، حمید. (۱۳۸۷). فرهنگ سازی برای پرورش کودک خلاق. مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی خلاقیت شناسی و نوآوری ایران. ۱۴ تا ۱۵ آبان ماه ۱۳۸۷، بازیابی شده از:
<http://www.fekreno.org/articlefekreno/arfek310.htm>

- Abdulla, A. M., & Cramond, B. (2017). After Six Decades of Systematic Study of Creativity: What Do Teachers Need to Know About What It Is and How It Is Measured? *Roepers Review*, 39 (1), 9-23.
- Alena, Nikolaeva, Maslo, Irina, Pevzner, Mikhail. (2011). Educational Tourism as a strategy to Professionalization of Lifelong Learning, Latavijas University. Ali, F., Ryu, K., & Hussain, K. (2016). Influence of experiences on memories, satisfaction and behavioral intentions: A study of creative tourism. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 33 (1), 85-100.
- Amabile, T.M. (2001). Effects of external evaluation on artistic

- creativity. *Journal of personality and Social Psychology*, 37, pp .221-223.
- Batey, M. (2012). The measurement of creativity: From definitional consensus to the introduction of a new heuristic framework. *Creativity Research Journal*, 24 (1), 55-65.
- Berelson, B. (1992). *Content Analysis in Communication Research* NewYork:Hafner.
- Berenato, C. (2008). *A Historical analysis of the influence of john Dewey's educational philosophy on the Barnes foundations art educational experience*. Unpublished Doctoral Dissertation , unpublished: Saint Joseph's University.
- Blichfeldt, B. S., Pedersen, B. M., Johansen, A., & Hansen, L. (2011). Tweens on holidays. In-situ decision-making from children's perspective. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11 (2), 135-149.
- Chawla, L., & Heft, H. (2002). Children's competence and the ecology of communities: a functional approach to the evaluation of participation. *Journal of environmental psychology*, 22 (1-2), 201-216.
- Creative Tourism New Zealand (2010), Creative Tourism New Zealand, available at: www.creativetourism.co.nz (accessed 15 July 2010).
- Cullingford, C. (1995). Children's attitudes to holidays overseas. *Tourism Management*, 16 (2), 121-127.
- De Bruin, A., & Jelinčić, D. A. (2016). Toward extending creative tourism: participatory experience tourism. *Tourism Review*, 71 (1).
- Lipman, M., Sharp, A. M., & Oscanyan, F. S. (2010). *Philosophy in the classroom*. Temple University Press.
- Dillon, Justin, Rickinson, Mark, Teamey, Kelly, Morris, Marian, Young Choi, Mee, Sanders, Dawn and Benefield, Pauline. (2006). The value of outdoor learning: evidence from research in the UK and elsewhere, *School Science Review*, March, 87(320).
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class: And how it is transforming work, leisure, community, and everyday life*. New York: Basic Books.
- Fountain, H. L. R. (2007). *Using art to Differentiate Instruction: an Analysis of Its Effect's on Creativity and the Learning Environment*.

- Unpublished Doctoral Dissertation: Purdue University.
- Heft, H., & Chawla, L. (2006). 12 Children as agents in sustainable development: the ecology of competence. *Children and their environments*, 199-216.
- Ivcevic, Z., & Mayer, J. D. (2009). Mapping dimensions of creativity in the life-space. *Creativity Research Journal*, 21 (2-3), 152-165.
- Kolb, B. (2005). A Model for Developing the Arts as a Tourist Product. In *8th International Conference of Arts and Cultural Management (AIMAC), Montréal, Canada*.
- Lipman, M., Sharp, A. M., & Oscanyan, F. S. (2010). *Philosophy in the classroom*. Temple University Press. Tan, S. K., Kung, S. F., & Luh, D. B.
- Markwick, M. C. (2001). Tourism and the development of handicraft production in the Maltese islands. *Tourism Geographies*, 3 (1), 29-51.
- Marques, L. (2012). Boosting potential creative tourism resources: the case of Siby (Mali). *Journal of Tourism Consumption and Practice*, 4 (2), 111-128.
- Minnaert, Lynn, 2012, Social Tourism as Opportunity for Unplanned Learning and Behavior Change, *Journal of Travel Research published online*.
- Newton, D.P, Donkin, H. (2011)., Some notions of artistic creativity amongst history of art students acquired through incidental learning, *International Journal of Education through Art*, Vol.7,
- Nick, R. (2011)., Creativity in treatment: The use of art, play, and imagination, *International Journal of Psychoanalytic Self Psychology*, Vol. 6, No. 1, Pp.127-129.
- Ohridska-Olson, R. V., & Ivanov, S. H. (2010, September). Creative tourism business model and its application in Bulgaria. In *Proceedings of the Black Sea Tourism Forum' Cultural Tourism–The Future of Bulgaria*.
- Plucker, J. A., Beghetto, R. A., & Dow, G. T. (2004). Why isn't creativity more important to educational psychologists? Potentials, pitfalls, and future directions in creativity research. *Educational psychologist*, 39, 83–96.

- Quezada, L, Reyes, 2004, Beyond Educational Tourism: Lessons Learned While Student Teaching Abroad, *International Education Journal*, Vol 5, No 4.
- Raymond, C. (2003). Case Study–Creative Tourism New Zealand. *Creative Tourism New Zealand and Australia Council for the Arts, fuel4arts. Com*.
- Raymond, C. (2007). Creative tourism New Zealand: The practical challenges of developing creative tourism. *Tourism, creativity and development*, 145-157.
- Richards, G. (2010). Increasing the attractiveness of places through cultural resources. *Tourism Culture & Communication*, 10 (1), 47-58.
- Richards, G. (2011). Creativity and tourism: The state of the art. *Annals of Tourism Research*, 38,
- Richards, G. (2011). Tourism trends: tourism, culture and cultural routes. *Cultural tourism trends in Europe: a context for the development of Cultural Routes*. In: Khovanova-Rubicondo, K. (ed.) *Impact of European Cultural Routes on SMEs' innovation and competitiveness, Strasbourg: Council of Europe Publishing*, 21-39.
- Richards, G. W. (1999). Developing and marketing crafts tourism.
- Richards, G., & Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproduction of culture? *Tourism management*, 27 (6), 1209-1223.
- Runco, M. A. (2004). Creativity, *Annual Review of Psychology*, 55, 657–687.
- Seaton, A. V., & Bennett, M. M. (1996). *The marketing of tourism products: Concepts, issues and cases*. Cengage Learning EMEA.
- Shushma, H. (2012). Tourism and handicraft–exploring the linkages. *J Multidiscip Res*, 1, 31-40.
- Sternberg, R. J., & Grigorenko, E. L. (2004). Successful intelligence in the classroom. *Theory into Practice*, 43, 274–280.
- Stipanovic, C. , & Rudan, E. (2014, January). Development concept and strategy for creative tourism of the Kvarner destination. In *Faculty of Tourism and Hospitality Management in Opatija. Biennial International Congress. Tourism & Hospitality Industry* (p. 507).

- University of Rijeka, Faculty of Tourism & Hospitality Management.
- UNESCO. (2006). Towards Sustainable Strategies for Creative Tourism Discussion Report of the Planning Meeting for 2008 International Conference on Creative Tourism Santa Fe, New Mexico, USA October 25–27.
- UNICEF Serbia.(2012). Child and Youth Educational Tourism In Rural Areas, National tourism Organization of Serbia.
- Waite, Sue, Davis, Bernie, Brown, Kylie.(2006). Five Stories Of Outdoor Learning From Settings For 2-11 Year Olds In Devon, University of Plymouth, Consultation report.
- Ward J, Thompson, LD, Ely, R, et al. (2008). Synesthesia, creativity and art: What is the link? *British Journal of Psychology*, Vol. 99 , No.4, Pp.127–141.
- Weaver, D. B., & Lawton, L. J. (2007). Twenty years on: The state of contemporary ecotourism research. *Tourism management*, 28 (5), 1168-1179.
- Wurzburger, R., Aageson, T., Pattakos, A. & Pratt, S. (2010). A global conversation. How to provide unique creative experiences for travelers worldwide. Santa Fe: Sunstone Press.